

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН ІНСТИТУТУ БАНКРУТСТВА У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ (АСПЕКТУАЛЬНА СКЛАДОВА ПРОБЛЕМАТИКИ КРЕДИТОРСЬКОГО ІНІЦІУВАННЯ)

THEORETICAL AND LEGAL PHENOMENON OF THE INSTITUTE OF BANKRUPTCY IN DOMESTIC LEGISLATION (ASPECTUAL COMPOSITION OF PROBLEMS OF CREDIT INITIATIVE)

Махніч Н.В.,
*кандидат юридичних наук,
адвокат*

Стаття присвячена дослідженню теоретико-правового феномена інституту банкрутства у вітчизняному законодавстві в контексті проблематики кредиторського ініціювання. Обґрунтовано необхідність усунення існуючих прогалин у законодавстві у сфері банкрутства. Доведено важливість правового закріплення поняття «ініціюючий кредитор» і нормативного врегулювання безспірності вимог у частині фінансових санкцій.

Ключові слова: банкрутство, кредитор, ініціюючий кредитор, безспірні вимоги, розпорядження майном, ліквідація.

Стаття посвячена исследованию теоретико-правового феномена института банкротства в отечественном законодательстве в контексте проблематики кредиторского инициирования. Обоснована необходимость устранения существующих пробелов в законодательстве в сфере банкротства. Доказана важность правового закрепления понятия «инициирующий кредитор» и нормативного урегулирования бесспорности требований в части финансовых санкций.

Ключевые слова: банкротство, кредитор, инициирующий кредитор, бесспорные требования, распоряжение имуществом, ликвидация.

The article is devoted to the study of the theoretical and legal phenomenon of the bankruptcy institute in the domestic legislation in the context of issues of creditor initiation. The necessity of eliminating existing gaps in legislation in the field of bankruptcy is substantiated. It is proved the importance of legal consolidation of the concept of "initiating creditor" and the normative settlement of the uncertainty of requirements in the part of financial sanctions.

Key words: bankruptcy, creditor, initiating creditor, unscrupulous claims, disposition of property, liquidation.

Постановка проблеми. Для ініціюючого кредитора квінтесенція правової природи банкрутства на перший погляд здається цілком очевидною. Насамперед, це можливість життя всіх законодавчо передбачених заходів для виявлення майна та інших активів боржника в цілях погашення його заборгованості перед відповідним кредитором. Для цього законодавством у сфері банкрутства покладено на розпорядника майна – боржника/ліквідатора – ряд обов'язків і надано їм належний спектр повноважень, що підтверджується ст. ст. 41, 98 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – також Закон). Крім іншого, під час процедури банкрутства можливе визнання правочинів недійсними чи спростування майнових дій боржника на підставі ст. 20 Закону та повернення до ліквідаційної маси боржника майна або відшкодування вартості такого майна. Водночас є правове підґрунтя щодо покладання субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства.

Наведене вище є головним стимулюючим фактором для того, щоб подати до господарського суду заяву про порушення справи про банкрутство боржника.

Однак чинне законодавство у сфері банкрутства для ініціюючого кредитора залишає ряд відкритих питань. Норми, якими регламентовано цей специ-

фічний інститут, не завжди дають однозначну відповідь щодо того, чи все ж таки доцільно «ставати» на шлях ініціативи та порушувати справу про банкрутство боржника.

Стан дослідження. Проблематика банкрутства – це питання, до розгляду якого підходили не тільки правники, але й економісти, фінансисти, політики. Це зумовлено тим, що негаразди політико-економічного стану держави негативно впливають на можливість повноцінного функціонування підприємств. Як наслідок – вони стають неплатоспроможними для виконання своїх зобов'язань перед іншими особами. Ще один із факторів неплатоспроможності – відсутність реальних намірів у засновників/керівників підприємства щодо здійснення підприємницької діяльності, а виключно наявність злочинного умислу з одержання коштів, як, наприклад, передоплати від інших осіб за умовами тих чи інших договорів і подальше скерування цих коштів на рахунки третіх осіб.

Тому завжди є особа, для якої неплатоспроможність контрагента негативно позначається на фінансовій стороні її діяльності та/або дає підстави для звернення у правоохоронні органи з метою життя подальших заходів реагування та забезпечення притягнення до відповідальності осіб, винних у доведенні її контрагента до банкрутства.

Така неоднозначність і багатоаспектність банкрутства висвітлена в працях вітчизняних дослідни-

ків, зокрема економістів, де банкрутство розглянуто як економічне явище, визначено його негативні тенденції для фінансового стану підприємства, зокрема в працях С.В. Ушерко, О.В. Хаджинової, Т.В. Футало та інших учених.

У роботах учених-правників (О.А. Латиніна, Ю.В. Чорної, В.П. Козиревеї, А.П. Гаврилишина, І.О. Вечірка) теж не залишено осторонь правову проблематику вказаного інституту та наголошено на окремих питаннях його законодавчого регулювання.

До того ж проблематиці банкрутства в розрізі ініціюючого кредиторства з урахуванням останніх законодавчих змін достатня увага не приділялася, що підтверджує необхідність вивчення та змістовного аналізу вказаного питання.

Метою статті є встановлення теоретико-правового феномена інституту банкрутства у вітчизняному законодавстві (аспектуальної складової проблематики кредиторського ініціювання).

Виклад основного матеріалу. У науковій спільноті поняття «кредитор» трактувалося в декількох площинах. Наприклад, О.А. Латинін розглянув цю категорію з позицій матеріального та господарсько-процесуального права, вказавши, що в контексті матеріального права кредитор виступає фізичною або юридичною особою, органом державної влади з вимогами грошового характеру до боржника, що виникають із грошового зобов'язання, з договірних відносин, з обов'язку виплати заборгованості із заробітної плати працівникам боржника та відносин щодо сплати обов'язкових платежів. З позиції господарського процесуального права кредитором є особа, яка наділена відповідним обсягом господарської процесуальної правоздатності для набуття статусу сторони у провадженні у справі про банкрутство [1, с. 112].

Законодавче визначення кредитора надано у ст. 1 Закону, де вказано, що це юридична або фізична особа, а також органи доходів і зборів та інші державні органи, які мають підтвержені у встановленому порядку документами вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника. Із норми закону вбачається диференціація кредиторів на такі:

- конкурсні – кредитори за вимогами до боржника, які виникли до відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство та виконання яких не забезпечено заставою майна боржника;

- поточні – кредитори за вимогами до боржника, які виникли після відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство;

- забезпечені – кредитори, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника (майнового поручителя) [2].

Вимоги кредитора, які лежать в основі заяви про порушення справи про банкрутство, у розумінні норм чинного Закону будуть зараховані судом до конкурсних. Це цілком зрозуміло та логічно, зважаючи на зміст ст. 10 Закону.

Однак варто зауважити, що цей кредитор не просто конкурсний. Це особа, за заявою якої порушено

справу про банкрутство, а отже, можна безпомилково вказати, що вона набуває статусу ініціюючого.

Отже, першою прогалиною чинного законодавства у сфері банкрутства є відсутність правового визначення поняття «ініціюючий кредитор».

З метою вирішення вказаної проблеми необхідно розширити диференціацію кредиторів у ст. 1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», доповнивши наведений перелік ініціюючими кредиторами – кредиторами, за заявою яких господарським судом порушено справу про банкрутство та вимоги яких за своєю правовою природою є безспірними.

Саме безспірність вимог є однією із ключових умов для порушення такої справи. Підтвердження викладеного регламентовано в ч. 3 ст. 10 Закону, де закріплено, що справа про банкрутство порушується господарським судом, якщо:

- розмір безспірних вимог кредитора (кредиторів) до боржника сукупно становить не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати;

- зазначені вимоги не були задоволені боржником протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку, якщо інше не передбачено цим Законом.

На думку законодавця, безспірними вимогами є грошові вимоги кредиторів, що підтвержені рішенням суду, яке набрало законної сили, а також постановою про відкриття виконавчого провадження, згідно з яким відповідно до законодавства здійснюється списання коштів із рахунків боржника. При цьому до складу цих вимог, зокрема щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), не підлягають включенню неустойка (штраф, пеня) та інші фінансові санкції [2].

Проте, чи можна погодитися з тим, що штраф, пеня або інші фінансові санкції не повинні включатися до складу безспірних вимог. Скоріш за все – ні.

Безспірність – це ознака, яка вказує на відсутність спору з приводу будь-чого; неможливість оспорити певний факт, явище, рішення. Тому якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, є не оскарженим та яким, наприклад, вирішено стягнути з боржника на користь ініціюючого кредитора суму основного боргу, інфляційні втрати, 3% річних, штраф, пеню та витрати зі сплати судового збору, тоді чому необхідно «відкидати» штраф і пеню зі складу безспірних? Чинна редакція досліджуваної норми «блокує» можливість подати в певних випадках заяву про порушення справи про банкрутство та не зовсім кореспондується з поняттям безспірності. Можливо, це зроблено з метою мінімізації перезавантаження судів справами про банкрутство. Однак 300 розмірів мінімальної заробітної плати як розмір безспірних вимог, що дає змогу порушити справу про банкрутство (навіть під час включення до них і фінансових санкцій), – це досить серйозна сума (у 2018 р.: 3723 гривні (ст. 8 Закону України «Про державний бюджет України» на 2018 р. [3] * 300 = 1 116 900, 00 грн).

Зважаючи на це, було б законодавчо коректно в розрізі ініціюючого кредиторства безспірними

вважати, зокрема, штрафні санкції, якщо є судові рішення, яким підтверджено необхідність їх стягнення та, відповідно, визначено розмір таких санкцій.

Варто зауважити, що статус ініціюючого кредитора – це, у свою чергу, додатковий обов'язок, виражений у грошовому еквіваленті. Таке твердження впливає із нормативної конструкції чинного законодавства, яка прямо свідчить про «фінансовий тягар» ініціюючого кредитора. Водночас є також інші витрати, безпосередньо не встановлені у нормативно-правових актах, але наявні за участі в забезпеченні правового супроводу відповідної справи як кредитора.

Нормативно-правове закріплення витрат, зумовлених ініціюванням справи про банкрутство кредитором (табл. 1).

Ще однією невідкладною проблемою чинного законодавства у сфері банкрутства залишається питання щодо джерела відшкодування винагороди ліквідатору та покриття понесених ним витрат у ліквідаційній процедурі, зокрема ініціюючим кредитором.

Зокрема, ч. 5 ст. 115 «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» регламентує, що сплата грошової винагороди та відшкодування витрат арбітражного керуючого у зв'язку з виконанням ним повноважень у справі про банкрутство здійснюються за наявності у боржника коштів, одержаних внаслідок господарської діяльності боржника, або коштів, одержаних від продажу майна (майнових прав) боржника [2].

Зміст цієї ж статті вказує, що на ініціюючого кредитора покладено імператив з оплати послуг розпорядника майна. Однак такої обов'язковості щодо оплати послуг ліквідатору немає.

При цьому у ст. 26 вказаного Закону закріплено значний спектр питань, що вирішуються комітетом кредиторів, а в ч. 6 ст. 115 Закону деталізовано ще одне з них – створення фонду для авансування грошової винагороди та відшкодування витрат арбітражного керуючого.

Отже, семантичний підхід до аналізу змісту правових норм дає підстави стверджувати, що:

1) джерелом сплати грошової винагороди ліквідатору та відшкодування понесених ним витрат

є кошти боржника, що наявні на його рахунках або отримані від продажу його майна;

2) створення фонду для відшкодування цих витрат є виключно правом, а не обов'язком кредиторів і вирішується на комітеті кредиторів;

3) ліквідатор у разі не створення комітетом кредиторів фонду здійснює діяльність на власний ризик і виключно керується можливою перспективою виявлення майна боржника чи його коштів для одержання відповідної винагороди.

Водночас у практичному сегменті правової дійсності не в поодиноких випадках виникають ситуації, коли в боржника взагалі немає жодного майна чи коштів, які б можливо було скерувати для сплати послуг ліквідатора. Не виключено, що й перелік кредиторів є незначним або взагалі наявний тільки один – ініціюючий кредитор, який уже поніс «фінансовий тягар» у процедурі банкрутства (сплата судового збору, оплата послуг розпорядника майна, витрати на поїздки до суду на судові засідання/збори кредиторів/засідання комітету кредиторів).

Трактуючи норми Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», такий кредитор може зробити цілком логічний і закономірний висновок, що обов'язку щодо додатково «фінансового тягаря» через положення правових норм він не повинен. Однак ліквідатор теж, зрозуміло, у разі не виявлення майна чи коштів у боржника не вважає за доцільне нівелювати виконану роботу та залишитися без відповідної оплати. Тоді постає питання, чому чинне законодавство безпосередньо не врегулювало таку ситуацію та відкрило простір для виникнення правових спорів і судової тяганини? Ба більше: суди не мають однозначної позиції під час вирішення таких спорів.

Аналізуючи відомості Єдиного державного реєстру судових рішень, можна зробити висновок, що судом касаційної інстанції досить часто резюмувалася неможливість безоплатної праці ліквідатора. Така позиція, наприклад, викладена в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 29 травня 2018 р. у справі № 5020-961/2012 [5].

Водночас можна віднайти судові рішення, в яких судьями виражена цілком протилежна думка щодо

Таблиця 1

1.	Судовий збір за подання заяви про порушення справи про банкрутство	10 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб	Підп. 9 п. 2 ч. 2 ст. 4 Закону України «Про судовий збір» [4]	
2.	Сплата грошової винагороди арбітражному керуючому (розпоряднику майна)	Дві мінімальні заробітні плати за кожний місяць виконання розпорядником майна повноважень або у розмірі середньомісячної заробітної плати керівника боржника за останні дванадцять місяців його роботи до відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство, якщо такий розмір перевищує дві мінімальні заробітні плати (але не більше п'яти)	Ч. 2 ст. 115 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [2]	Відповідно до ч. 2 ст. 22 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» строк процедури розпорядження майном становить 115 календарних днів, але може бути продовжений не більше ніж на два місяці [2]

вирішення такого роду спорів. Наприклад, у постанові Київського апеляційного господарського суду від 12 червня 2018 р. у справі № 910/32824/15 констатується, що з моменту порушення стосовно боржника справи про банкрутство він перебуває в особливому правовому режимі, який змінює весь комплекс юридичних правовідносин боржника, а спеціальні норми Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» мають пріоритет у застосуванні під час розгляду справ про банкрутство щодо інших законодавчих актів України. Також колегією суддів зроблено висновок, що, на відміну від Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у редакції, чинній до 19 січня 2013 р., який у ст. 3-1 передбачав можливість здійснення оплати грошової винагороди та відшкодування витрат арбітражного керуючого у зв'язку з виконанням ним повноважень у справі про банкрутство серед іншого за кошти кредиторів, Законом про банкрутство в чинній редакції такої можливості не передбачено. Отже, чинними нормами спеціального Закону не передбачено стягнення грошової винагороди та витрат арбітражного керуючого з кредиторів, а також застосування принципу пропорційності такого стягнення [6].

Ще в судовій практиці одним із обґрунтувань відмови ліквідатору у стягненні з кредиторів грошової винагороди та витрат на його користь є факт попередньої обізнаності такого ліквідатора у майновому стані боржника з урахуванням факту виконання ним повноважень розпорядника майна цього ж боржника. Наприклад, у постанові Господарського суду Харківської області від 31 серпня 2017 р. у справі № 922/1590/16 колегія суддів зауважила таке: «...арбітражний керуючий Філатов В.А. до введення ліквідаційної процедури та призначення його ліквідатором боржника виконував обов'язки розпорядника майном боржника, отже, був обізнаний про наявність майна, коштів та інших активів боржника та їх недостатність для покриття витрат із виплати грошової винагороди ліквідатору <...> матеріали справи не містять доказів щодо вчинення ліквідатором <...> з моменту введення ліквідаційної процедури дій щодо <...> звернення до суду з клопотанням про затвердження судом іншого джерела оплати грошової винагороди ліквідатора або звернення до кредиторів з пропозицією утворення фонду для авансування грошової винагороди» [7].

Така неточність чинного законодавства у сфері банкрутства є не просто серйозним недоліком у загальній системі нормативно-правового регулювання українського законодавства, для ініціюючого кредитора невідповідність формулювання правової норми та наявної судової практики є дезінформуючим і неузгодженим аспектом для вибору меж правової поведінки. Зокрема, зважаючи на буквальне та семантичне трактування норм Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», ініціюючий кредитор має всі підстави вважати, що ліквідаційна процедура

вже не буде супроводжуватися за його кошти, навіть якщо виявиться, що в боржника немає жодного майна чи коштів. Також, інтерпретуючи окреслені законодавчі приписи законодавства у сфері банкрутства, ініціюючий кредитор може стверджувати, що за умови виявлення інших кредиторів, фінансовий тягар не буде розподілено між ними пропорційно з урахуванням суми вимог кожного кредитора.

Отже, вирішуючи питання про доцільність ініціювання справи про банкрутство, ініціюючий кредитор орієнтовно розраховує суму тих витрат, які він понесе у межах конкретної справи. Однак описана вище неконкретизованість законодавства та практики його застосування породжує, перш за все, для ініціюючого кредитора сумніви щодо меж правової поведінки та взагалі доцільності ініціювання справи про банкрутство.

Одним із шляхів вирішення цієї проблеми залишається тільки законодавче узгодження вищевикладеного питання на засадах верховенства права, розумності та справедливості з урахуванням інтересів кредиторів, зокрема ініціюючого, та не нівелювання інтересів арбітражного керуючого, яким виконувались повноваження ліквідатора у справі.

Висновки. Теоретико-правовий феномен інституту банкрутства у вітчизняному законодавстві в розрізі кредиторського ініціювання – відкрита площина для антагонізмів. Правовий аналіз чинної редакції Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» дає підстави для констатації необхідності внесення до нього змін, серед яких такі:

1) розширити диференціацію кредиторів у ст. 1 Закону та доповнити наведений перелік кредиторів ініціюючими кредиторами – кредиторами, за заявою яких господарським судом порушено справу про банкрутство та вимоги яких за своєю правовою природою є безспірними;

2) виключити зі ст. 3 Закону норму, якою визначено, що до безспірних вимог не належать неустойка (штраф, пеня) та інші фінансові санкції;

3) включити до ст. 115 Закону ч. 8, у якій закріпити таку норму: «У разі відсутності в боржника коштів, одержаних унаслідок господарської діяльності боржника, або коштів, одержаних від продажу майна (майнових прав) боржника, сплата грошової винагороди та відшкодування витрат арбітражного керуючого у зв'язку з виконанням ним повноважень ліквідатора здійснюється кредиторами пропорційно визнаних грошових вимог кожного з них. У разі відсутності в боржника коштів, одержаних унаслідок господарської діяльності боржника, або коштів, одержаних від продажу майна (майнових прав) боржника, та наявності у справі одного ініціюючого кредитора, яким не було створено фонд для авансування грошової винагороди та відшкодування витрат арбітражного керуючого, він відшкодовує витрати арбітражного керуючого у зв'язку з виконанням ним повноважень ліквідатора та сплачує сімдесят відсотків грошової винагороди ліквідатору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Латинін О.А. Визначення поняття кредитора у справах про банкрутство. Вісник Академії митної служби України. Серія: «Право». 2010. № 1. С. 105–112. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2010_1\(4\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2010_1(4)_20).
2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14 травня 1991 р. № 2343-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/conv>.
3. Про державний бюджет України: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2246-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>.
4. Про судовий збір: Закон України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>.
5. Постанова Верховного Суду від 29 травня 2018 р. у справі № 5020-961/2012. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74455914>.
6. Постанова Київського апеляційної господарського суду від 12 червня 2018 р. у справі № 910/32824/15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74780813>.
7. Постанова Господарського суду Харківської області від 31 серпня 2017 р. у справі № 922/1590/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68666425>.